

EESTI KAUBANDUSSUHTEDE SUURBRITANNIAGA AASTAIL 1918–1940

Maie PIHLAMÄGI

Ajaloo Instituut. Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti

Artikkel annab ülevaate Eesti ja Suurbritannia kaubandussuhetest kahe maailmasõja vahelisel perioodil, valgustab kahe riigi vahel sõlmitud kaubanduslepinguid ja nende tagamaid, samuti mõlema maa kaubanduspoliitikat ning kaubavahetuse struktuuri.

1918. aasta veebruaris Venemaast lahku löönud Eesti Vabariigi majanduse olukord oli üsna keeruline, sest iseseisvumisega kaotas Eesti oma sõjaeelse majandusliku õitsengu aluse. Vene impeeriumi koosseisus olid Eesti tootjad nautinud suurt siseturgu, mitmekesiseid tooraine ja kütuse allikaid. Valdavalt jäävabade Eesti sadamate kaudu toimus suur osa ida-lääne kaubavahetusest: lääneriikidest imporditi Venemaale puuvilla, tööstusmasinaid, kivisütt, metalli ja väetisi ning läände eksporditi Vene teravilja ja puitu. Osa imporditud toormest töödeldi Eesti ala suurettevõtetes ning siin valmistatud toodang läks Vene siseturu nõudluse rahuldamiseks. Kaubaveoks kasutati raudteed. Eesti tähtsamad sadamad Paldiski, Tallinn ja Narva olid raudtee kaudu Venemaa sisekubermangudega ühendatud juba möödunud sajandi 70. aastaist. Kuna tohutu suur Vene impeeriumi turg oli kaitstud kõrgete tollidega, oli väliskapital kaubandusele lisaks huvitatud ka pikemaajalisest investeerimisest Vene suurtööstusse. Nii osales Vene kapitali kõrval Inglise, Saksa, Belgia ja Prantsuse kapital möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul suurettevõtete rajamises Eesti territooriumile.

Pärast Esimese maailmasõja lõppu unistasid kõik riigid tagasipöördumisest sõjaeelsele nn. normaalsele aega. Ka Eesti Ajutine Valitsus lootis taastada Eesti majanduse sõjaeelset taset ja ida-lääne kaupade transiidimaa positsiooni. Valitsuse esimeses tegevusprogrammis 26. novembrist 1918 nähtigi ette meetmed transiidi soodustamiseks. Selleks plaanis valitsus Tallinna sadama laiendamist ja moderniseerimist ning muutmist vabasadamaks. Tallinna sadama läbilaskevõimeks arvestati üks miljon tonni kaupu aastas. Kavas oli rajada Tallinna Moskva ühendav raudtee otseliin ning laiendada raudtee juurdeveoteid.¹

¹ Riigi Teataja (RT) 1918, 3, lk. 7.

Tallinna sadama rekonstrueerimise eeltöid (investeeringute leidmine, projekteerimine) alustati kohe, ehitustööd pidid käivituma pärast Vene–Eesti sõja lõppemist. Eestil puudusid vahendid selliseks laiahaardeliseks tööks ning valitsus lootis leida investoreid Suurbritanniast, eeldades, et inglased ei ole huvitatud mitte ainult transiitkaubandusest läbi Eesti territooriumi Venemaale, vaid ka investeerimisest Eesti kui Venemaaga piirneva riigi majandusse. Eesti välisministri 1919. aasta 11. märtsi kirjas Suurbritannia Välisministeeriumi kaubandusosakonnale sondeeriti pinda võimalike Briti investorite leidmiseks, kes oleksid huvitatud investeerimisest Tallinna sadamasse. Huvi tõstmiseks pakkus valitsus lepingut, millega Eesti kohustus tellima sadama rekonstrueerimistööd ja selleks vajamineva ehitusmaterjali Briti firmadelt ning andma sadama kontsessiooni alusel britlastele ekspuateerimiseks. Ühtlasi tegi Eesti Suurbritanniale ettepaneku alustada läbirääkimisi kahe maa vahelise kaubanduslepingu sõlmimiseks.²

Eestlased pidasid investeerimist Tallinna sadamasse, aga ka infrastruktuuri teistesse valdkondadesse, nagu raudteedesse, trammiliinidesse, samuti kaubandusse, laevandusse ja tööstusse, eriti puuvilla-, puidu-, laevaehitus-, paberi- ja linatööstusse Briti ärimeestele tulusaks ettevõtmiseks.³ Teavitades viimaseid Eesti tohututest põlevkivilademetest ja siinse põlevkivi parematest põlemisomadustest võrreldes Šoti põlevkiviga, lootis valitsus äratada huvi selle perspektiivse tööstusharu vastu. Britlaste kindlustunde tagamiseks kinnitati, et eesti rahvas toetab inglaste investeeringuid Eestisse ja Saksa kapitali väljasuretamist.⁴

Londonis ilmunud ajakiri *The Estonian Review* ennustas 1919. aasta juulis Eestile suurt tulevikku ida–lääne kaupade transiidimaana ja kiitis Eesti valitsuse kavatsust muuta Tallinn vabasadamaks ning sadama laiendamiseks ja moderniseerimiseks astunud samme.⁵ Inglased toetasid eestlasi Vabadussõjas ja olid huvitatud nende võidust nii poliitilistel kui ka majanduslikel kaalutlustel. Nad pidasid Tallinna sadamat ukseks, mille kaudu hakkab toimuma Suurbritannia kaubavahetus Baltimaadega. Britlased olid veendunud, et kui Tallinn langeks bolševike või sakslaste kätte, oleks üks Baltimaade turule inglaste jaoks suletud.⁶ Inglased lootsid saada Eesti kõige tähtsamaks kaubanduspartneriks ning tõrjuda kuni Esimese maailmasõjani sellel kohal olnud sakslased tagaplaanile.⁷

Briti esindajate optimistlikud ettekanded Eesti ja teiste Balti riikide kaubandusliku arengu suhtes andsid põhjust Briti kaubanduskomisjoni saatmiseks 1919. aasta suvel Eestisse, Lätti ja Leetu, et arendada selles piirkonnas Briti kaubandust.⁸ 1919. aastal kujunes Suurbritannia Eesti suurimaks kaubanduspartneriks.

² Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 957, n. 4, s. 1, l. 53–54.

³ ERA, f. 31, n. 1, s. 171, l. 4–5.

⁴ Samas, l. 5.

⁵ **Imant, J.** The economical position of Estonia. – *The Estonian Review*, 1919, 1, 9.

⁶ **Goff Park, M. P.** Britain's interest in Estonia. – *The Estonian Review*, 1919, 1, 25.

⁷ **Caro, J.** Britain's opportunity in Estonia. – *The Estonian Review*, 1919, 2, 69.

⁸ **Hinkkanen-Lievonen, M.-L.** *British Trade and Enterprise in the Baltic States, 1919–1925.* Helsinki, 1984, 115.

Aasta jooksul veeti Eestisse kaupu 782,4 mln. Eesti marga eest, sellest 282 mln. marga eest (36 protsenti kogu sisseveost) Inglismaalt. Inglismaa oli ka kõige suurem Eesti kaupade tarbija. Inglismaale müüdi kaupu 273,3 mln. marga eest, mis moodustas 70,2 protsenti kogu ekspordi väärtusest (389,5 mln. marka).⁹

1920. aasta veebruaris Eesti ja Venemaa vahel sõlmitud rahu avas tee Eesti majanduse rekonstrueerimisele ja võimalused kaubanduslike suhete rajamiseks teiste riikidega, samuti ida-lääne transiitkaubanduse arenguks. Tartu rahulepingu XVI peatükk¹⁰ nägi ette kaubavahetuse kohest alustamist Eesti ja Venemaa vahel enamsoodustuse põhimõttel ning pärast rahulepingu ratifitseerimist läbirääkimiste alustamist kaubanduslepingu sõlmimiseks. Eesti jaoks töötas majanduslikult tulusaks kujuneda Vene transiitkaubandus läbi Eesti territooriumi, seda enam et Eesti kavatses oma raudtee otseühendust Venemaaga pikendada Moskvani. Venemaa lubadus anda Eestile eesõigus raudtee ehitamiseks Eesti mis tahes piiripunktist Moskvasse oli fikseeritud Tartu rahulepingus.

1920. aasta kevadel uskusid Eesti valitsus- ja äriühingud, et endised majandussuhted Venemaaga taastuvad. Venemaa tühjale turule lootsid pääseda ka äriühingud Saksamaalt, Prantsusmaalt ja mujalt. Et Tartu rahuleping tegi Eestist pooleks aastaks (kuni analoogiliste Venemaa-Leedu ja Venemaa-Läti rahulepingu sõlmimiseni) ainukese lüli Venemaa ja ülejäänud maailma vahel, muutus Tallinn Vene legaalse ja illegaalse kaubanduse vahenduskeskuseks. Tallinnas pääses valla kaubandusboom. Sajad kodu- ja välismaised kaubandusfirmad alustasid tegevust, mida toitis sõjaajast pärit ettekujutus Venemaast kui maailma ühest tähtsamast teravilja ja tooraine ekspordijast ning tööstussaaduste importijast.

Inglased, soovides Balti regioonis edestada oma konkurente sakslasi ja prantslasi, sõlmisid Eestiga nootide vahetuse teel 20. juulil 1920 Londonis ajutise kaubanduslepingu¹¹. See sätestas seni faktiliselt toimunud kahe maa vahelise kaubavahetuse enamsoodustuse põhimõttel ja Suurbritannia kaupade vaba transiidi läbi Eesti territooriumi.

Ettevalmistused pikemaajalise lepingu sõlmimiseks algasid 1922. aasta septembris, kui Briti valitsus teatas oma soovist sõlmida Eestiga kaubandusleping ja saatis tutvumiseks selle projekti. Uus leping oli samuti rajatud enamsoodustuse põhimõttele. Vahepeal oli Eestis põhjalikult arutatud väliskaubanduspoliitikat ja jõutud seisukohale, et kõige tihedamad majandussidemed peaksid olema naaberriikide Soome, Läti, Leedu ja Venemaaga. Nendega on vaja esmajärjekorras sõlmida kaubanduslepingud ning anda neile tolli erisoodustusi, mis ei laiene kolmandatele riikidele.¹² Samas toonitati, et puhtmajanduslike huvide kõrval peab Eesti arvestama poliitilist olukorda ja olles huvitatud headest suhetest Suurbritanniaga, vastu tulema viimase majanduslikele nõudmistele, ehkki Suur-

⁹ ERA, f. 957, n. 4, s. 1, l. 29. 1. jaanuaril 1928 võeti Eesti marga asemel käibe Eesti kroon (1 kroon = 100 marka).

¹⁰ Vt. RT 1920, 24/25, 94, lk. 194, 195, 197–199.

¹¹ RT 1920, 153/154, lk. 1220–1224.

¹² ERA, f. 957, n. 4, s. 25, l. 25–26.

britannia huvide arvestamine võib komplitseerida lepingute sõlmimist teiste riikidega.¹³

Nii teataski Eesti britlastele oma soovist reserveerida sõlmitavas kaubanduslepingus naaberriikidele Soomele, Venemaale, Lätile ja Leedule erilised tollisoodustused. 25. jaanuaril 1923 avaldas Suurbritannia omakorda soovi täiendada kaubanduslepingu projekti artiklitega, mis sätestavad reservatsioonid Briti dominioonide, asumaade, protektoraatide ja mandaatteritooriumide suhtes ning kaitsevad Briti tööstuslikku omandiõigust ja kirjandus- ning kunstiteoste autoriõigust Eestis.¹⁴ Pärast seda, kui Eesti valitsus nõustus 8. veebruaril 1923 täiendama lepingu projekti nende artiklitega, aktsepteeris Briti valitsus omakorda Eesti soovi oma naabrite tollisoodustuste suhtes ja kohustus mitte taotlema samasuguseid tollisoodustusi Briti kaupadele. Samuti pidas Suurbritannia vajalikuks Eesti ühinemist lähema aasta jooksul rahvusvaheliste konventsioonidega tööstusliku omandiõiguse ning kunsti- ja kirjandusteoste autoriõiguse kaitse kohta.

Eesti Vabariigi Valitsuse 16. veebruari 1923. aasta otsusega moodustati kaubanduslepingu teksti viimistlemiseks ja läbirääkimisteks Briti esindajatega komisjon, kuhu kuulusid välisministri abi Karl Toffer, rahaministri abi Konstantin Rosendorf ja kaubandusministri abi Max Hurt.¹⁵

Läbirääkimised kaubanduslepingu sõlmimiseks algasid 1924. aasta jaanuaris ja jõudsid finaali 1925. aasta lõpul. 18. jaanuaril 1926 kirjutati Tallinnas alla Eesti–Briti kaubandus- ja laevanduslepingule¹⁶, mille eesmärk oli laiendada kahe riigi vahelist kaubavahetust ja tihendada majanduslikke sidemeid.

Tänu vastastikkülsale lepingule suurenes kaubavahetus kahe maa vahel kiiresti: 1928. aasta kaubavahetuse käive oli 3,1 korda suurem kui 1922. aastal (tabel 1). Suurbritannia soov tõrjuda oma põhikonkurent Saksamaa Eesti väliskaubanduses tagaplaanile 1920. aastail ei õnnestunud ning tal tuli leppida tähtsuselt Eesti teise kaubanduspartneri rolliga. Samal ajal kui Saksamaal oli õnnestunud endale haarata kõige suurem osa Eesti turust, oli Suurbritannia Eesti kaupade kõige suurem tarbija. Samasugune “jõudude vahekord” kujunes 1920. aastail välja ka Skandinaavia riikides ja Soomes¹⁷ ning Lätis ja Leedus.

Tsaariaegse Eesti tekstiilitööstuse oluliseks varustajaks toorme ja kütusega oli Inglismaa. See traditsioon jätkus ka Eesti Vabariigis. Nii seisiski viie aasta (1923–1928) jooksul Suurbritanniast ostetud kaupadest esikohal tekstiilitooraine, eelkõige puuvill (tabel 2). 1920. aastate algul, Eesti tööstuse ümberkorraldamise ajajärgul aitasid Suurbritanniast imporditud tekstiilkaubad leevendada kauba puudust Eestis. Vaatamata sellele, et tekstiilitööstus kujunes Eesti Vabariigi tähtsaimaks tööstusharuks ja seda kaitseksid tollid, suutsid Inglise tekstiilkaubad edukalt võistelda Eesti turul. Ajavahemikul 1923–1928 imporditi Inglismaalt Eestisse tekstiilkaupu üldse 12,9 mln. krooni eest, mis moodustas 15,8 protsenti

¹³ Samas, l. 28.

¹⁴ ERA, f. 957, n. 5, s. 35, l. 41, 49.

¹⁵ Vabariigi Valitsuse koosolekute protokollid, 1923, 16. veebr., nr. 14, p. VI.

¹⁶ RT 1926, 32, 53.

¹⁷ Vt. Salmon, P. Scandinavia and the Great Powers. 1890–1940. Cambridge, 1997, 242.

Tabel 1. Eesti kaubavahetus Suurbritanniaga, tuhat krooni*

Aasta	Import Inglismaalt	Eksport Inglismaale	Käive	Bilanss
1922	8 297	10 715	19 012	+2 418
1923	18 410	19 468	37 878	+1 058
1924	11 473	26 328	37 801	+14 855
1925	11 844	24 127	35 971	+12 283
1926	11 583	27 687	39 270	+16 104
1927	13 759	33 255	47 014	+19 496
1928	14 390	44 171	58 561	+29 781
1929	12 360	44 707	57 067	+32 347
1930	8 467	31 154	39 621	+22 687
1931	4 710	25 990	30 700	+21 280
1932	5 071	15 628	20 699	+10 557
1933	7 037	16 891	23 928	+9 854
1934	9 071	27 894	36 965	+18 823
1935	13 052	30 066	43 118	+17 014
1936	15 528	30 448	45 976	+14 920
1937	18 499	35 936	54 435	+17 437
1938	19 175	35 341	54 516	+16 166
1939	16 525	30 746	47 271	+14 224

* Väliskaubandus 1921. ja 1922. a. Tallinn, 1923, tabelid, 5–7; Väliskaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihk I.) Tallinn, 1924, tabelid, 2, 4; Väliskaubandus 1924. a. (Eesti majandus, vihk IV.) Tallinn, 1925, tabelid, 6, 8; Väliskaubandus 1938. a. (Eesti majandus, vihk XXI.) Tallinn, 1939, 23; ERA, f. 1831, n. 1, s. 4523, l. 35.

Suurbritanniast sel ajavahemikul imporditud kaupade väärtusest. Tähtsusest kolmas kaubaartikkel Suurbritanniast nimetatud ajavahemikul sisseveetud kaupade hulgas oli kivisüsi, ehkki Eesti põlevkivi- ja turbatööstuse arengu tõttu näitasid kivisöe tarned Suurbritanniast vähenemise tendentsi.

Suuri edusamme tegi Suurbritannia Eesti heeringaturu vallutamisel. 1923. aastal ostis Eesti 64 protsenti heeringatest Inglismaalt. 1924. ja 1925. aastal, kui Eesti turule paisati Norra heeringad, vähenes Briti heeringate osatähtsus oluliselt. 1926. aasta jaanuaris sõlmitud Eesti–Briti kaubandusleping avas Briti heeringatele rohelise tee ning 1928. aastaks oli britlaste käes 86,8 protsenti Eesti heeringaturust. Nende turuosa suurenes 1929. aastal 97 protsendini.¹⁸

Eesti jaoks olid küllalt olulised ka põllutöömasinate ja -riistade, transpordivahendite ja tööstusseadmete ostud Suurbritanniast, sest kodumaine metalli- ja masinatööstus ei suutnud siseturu nõudlust nende kaupade osas rahuldada.

¹⁸ Arvutusalus: Väliskaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihk I.) Tallinn, 1924, tabelid, 29; Väliskaubandus 1924. a. (Eesti majandus, vihk IV.) Tallinn, 1925, tabelid, 17; Väliskaubandus 1925. a. (Eesti majandus, vihk VII.) Tallinn, 1926, 34; Väliskaubandus 1926. a. (Eesti majandus, vihk VIII.) Tallinn, 1927, 32; Väliskaubandus 1927. a. (Eesti majandus, vihk X.) Tallinn, 1928, 30; Väliskaubandus 1928. a. (Eesti majandus, vihk XI.) Tallinn, 1929, 32; Väliskaubandus 1929. a. (Eesti majandus, vihk XII.) Tallinn, 1930, 47.

Tabel 2. Eesti tähtsamad ostud Suurbritanniast, tuhat krooni*

Kaubartikkel	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Kala ja kalasaused	1 296	842	1 414	2 410	1 680	2 569	2 568	1 601	782	103	325	525	612	758	829	1 164	531
Tera- ja jahvatatud vili	348	1 101	2 145	1 200	922	968	969	759	760	9	1	4	0	7	6	5	7
Kivisüsi ja koks	3 065	2 501	1 381	923	1 215	1 423	1 791	1 270	549	372	501	451	848	972	1 185	1 141	685
Tekstiilitoornained	5 966	2 712	1 794	1 617	679	717	444	285	90	258	572	763	1 132	1 218	1 364	1 065	783
Tekstiilitooted	2 951	1 625	1 602	1 758	2 116	2 819	2 199	1 296	896	618	940	1 746	2 746	3 620	3 950	4 060	3 204
Metallid	510	468	689	864	1 870	1 175	695	592	544	611	566	648	1 075	1 054	1 450	1 234	1 155
Jõu- ja töömasinad	1 989	876	1 190	1 406	1 447	1 910	782	1 083	642	934	764	871	1 746	2 865	3 936	3 748	3 512
Kokku	16 125	10 125	10 215	10 178	9 929	11 581	9 448	6 886	4 263	2 905	3 669	5 008	8 159	10 494	12 720	12 417	9 877
Seitsme kaubagrupi osatähtsus	87,6	88,3	86,2	87,9	72,2	80,5	76,4	81,3	90,5	57,3	52,1	55,2	62,5	67,6	68,8	64,7	59,8

* Välikaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihik I.) Tallinn, 1924, tabelid, 2; Välikaubandus 1924. a. (Eesti majandus, vihik IV.) Tallinn, 1925, tabelid, 6; Välikaubandus 1925. a. (Eesti majandus, vihik VII.) Tallinn, 1926, 22; Välikaubandus 1926. a. (Eesti majandus, vihik VIII.) Tallinn, 1927, 17; Välikaubandus 1927. a. (Eesti majandus, vihik X.) Tallinn, 1928, 15; Välikaubandus 1928. a. (Eesti majandus, vihik XI.) Tallinn, 1929, 15; Välikaubandus 1929. a. (Eesti majandus, vihik XII.) Tallinn, 1930, 20; Välikaubandus 1930. a. (Eesti majandus, vihik XIII.) Tallinn, 1931, 20; Välikaubandus 1931. a. (Eesti majandus, vihik XIV.) Tallinn, 1932, 20; Välikaubandus 1932. a. (Eesti majandus, vihik XV.) Tallinn, 1933, 20; Välikaubandus 1933. a. (Eesti majandus, vihik XVI.) Tallinn, 1934, 22; Välikaubandus 1934. a. (Eesti majandus, vihik XVII.) Tallinn, 1935, 16; Välikaubandus 1935. a. (Eesti majandus, vihik XVIII.) Tallinn, 1936, 14; Välikaubandus 1936. a. (Eesti majandus, vihik XIX.) Tallinn, 1937, 10; Välikaubandus 1937. a. (Eesti majandus, vihik XX.) Tallinn, 1938, 10; Välikaubandus 1938. a. (Eesti majandus, vihik XXI.) Tallinn, 1939, 10; ERA, f. 1831, n. 1, s. 4529, l. 27–51.

Eesti Vabariigi esimestel aastatel, kui taastati sõjas kannatada saanud majandust ja korraldati see ümber Eesti iseseisvumisega kujunenud uuele olukorrale vastavaks, oli Eestil toiduainete ja tööstuskaupade nappuse tõttu vähe pakkuda ekspordiks. Seetõttu tuli peamise eksporditavaks kõne alla Eesti oluline loodusvara – mets, et saada vajalikku valuutat impordi- ja sõjavõlgade tasumiseks ning Eesti valuuta – marga – kursi tagamiseks. Ajavahemikul 1923–1928 veeti Suurbritanniasse Eesti metsamaterjali (palgid, laud, prussid, latid) 64,8 mln. krooni eest, mis andis sellele kaubaartiklile esikoha (tabel 3).

1919. aasta maareformi edukuse ja põllumajandustootmise moderniseerimise tõttu laienes külvipind, tõusis saagikus ja arenes karjakasvatus. Põllumajandus- ja metsandus- ja loomakasvatuse saadused, eelkõige karjasaadused muutusid Eesti oluliseks eksporditavaks. Eesti teiseks tähtsamaks Suurbritanniasse väljaveo kaubarühmaks olidki liha, piim, või ja munad. Inglismaa oli Saksamaa järel teine suurem Eesti karjasaaduste tarbija. 1923. aastal müüs Eesti Saksamaale 44,6 ja Suurbritanniasse 30,5 protsenti oma eksporditud karjasaadustest. 1924. aastal olid vastavad näitajad 64,5 ja 22,3 protsenti, 1925. aastal aga 72,5 ja 21,6 protsenti. 1926. aastal suurenes Inglismaa osakaal Eesti karjasaaduste tarbimises, samal ajal kui Saksamaa osatähtsus langes. Saksamaa turule läks sel aastal 59,5 ja Inglismaa turule 37,4 protsenti Eesti piimast, lihast, võist, peekonist, munadest, vorstist ja lihakonservidest. 1927. aastal tarbis Saksamaa 59,9 ja Inglismaa 36,6 protsenti Eesti väljaveetavatest karjasaadustest, 1928. aastal vastavalt 55,8 ja 36 protsenti.¹⁹

1925. aastal ekspordis Eesti esmakordselt peekonit koguväärtuses 74,7 mln. marka, sellest 99,6 protsenti Suurbritanniasse ja ainult väga väikeses ulatuses Saksamaale (0,3 protsenti) ning teistesse riikidesse. Suurbritannia jäigi peamiseks Eesti peekoni ostjaks. Nii tarbis Suurbritannia 1926. ja 1927. aastal 99,9, järgmisel aastal aga 100 protsenti Eesti peekonist.²⁰

Suurbritanniasse väljaveos olid olulised ka lina ja sellest saadud takud. Ainsa Eesti tööstusharuna suutis oma toodetele – vineerile ja toolipõhjadele – Inglismaal nimetamisväärselt ostjaid leida vaid puidutööstus.

Võrreldes 1923. aastaga suurenes Eesti eksport Suurbritanniasse 1928. aastaks 2,3 korda, samal ajal vähenesid ostud seal 22 protsenti. See tähendas, et kaubavahetuse bilanss oli suuresti positiivne Eesti kasuks, eestlased olid olnud aktiivsemad oma niši leidmisel Suurbritannia turul kui britlased Eesti turul (joonis 1). Suurbritannia osatähtsus Eesti ekspordis suurenes 22,2 protsendilt 1922. aastal 34,8 protsendini 1928. aastal. Saksamaa, tähtsuselt teise Eesti kaupade tarbija osakaal tõusis samal ajal 12,7 protsendilt 25,9 protsendini. Neisse kahte riiki eksporditi 1920. aastate lõpul veidi üle 60 protsendi Eesti kaupadest ja see tegi Eesti nende turgude konjunktuurist üsna sõltuvaks.

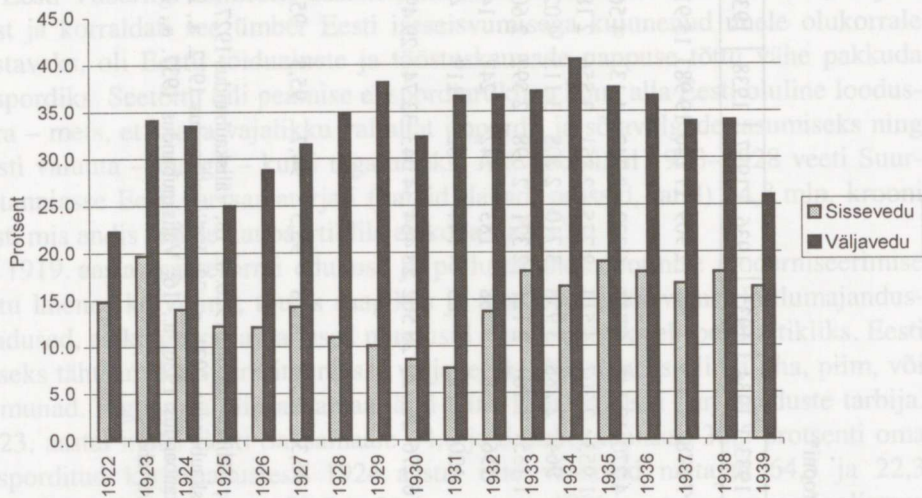
¹⁹ Arvutusalus: Väliskaubandus 1926. a., 20; Väliskaubandus 1927. a., 18; Väliskaubandus 1928. a., 17.

²⁰ Arvutusalus: Väliskaubandus 1925. a., 33; Väliskaubandus 1926. a., 30; Väliskaubandus 1927. a., 29; Väliskaubandus 1928. a., 31.

Tabel 3. Eesti väljavedu Suurbritanniasse, tuhat krooni*

Kaubaartikkel	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Toiduained ja karjasaadused	2 024	2 648	5 367	10 404	12 437	14 626	18 103	12 021	12 105	7 549	7 678	9 819	11 325	12 909	17 240	19 983	15 919
Metsamaterjal	9 666	10 831	9 240	9 527	9 775	15 719	10 421	6 662	3 491	1 679	4 270	10 142	6 331	6 372	8 742	4 131	4 569
Paberitooraine	0	8	2	9	144	893	2 809	3 342	4 364	2 883	1 953	2 307	4 514	2 775	2 851	3 556	2 185
Lina ja takud	3 292	6 723	3 580	1 894	4 231	4 737	6 432	2 693	999	841	964	2 288	3 958	3 710	2 208	3 115	4 022
Puidutööstustooded	2 705	3 623	3 707	3 971	4 071	4 480	3 839	3 388	2 269	1 373	1 135	1 761	2 121	2 371	2 698	2 592	2 607
Paber	705	188	453	491	504	718	539	681	240	80	156	182	168	183	242	247	148
Tekstiilitooded	430	571	746	344	341	471	1 147	1 001	571	146	120	221	85	144	62	117	48
Kokku	18 822	24 592	23 095	26 640	31 503	41 644	43 290	29 788	24 039	14 551	16 276	26 720	28 502	28 464	34 043	33 741	29 498
Seitsme kaubagrupi osatähtsus väljaveos, %	96,7	93,4	95,7	96,2	94,7	94,3	96,8	95,6	92,5	93,1	96,3	95,8	94,8	93,5	94,7	95,5	95,9

* Väliskaubandus 1923. a., 4; Väliskaubandus 1924. a., tabelid, 8; Väliskaubandus 1925. a., tabelid, 24; Väliskaubandus 1926. a., 18; Väliskaubandus 1927. a., 16; Väliskaubandus 1928. a., 16; Väliskaubandus 1929. a., 22; Väliskaubandus 1930. a., 22; Väliskaubandus 1931. a., 22; Väliskaubandus 1932. a., 22; Väliskaubandus 1933. a., 24; Väliskaubandus 1934. a., 18; Väliskaubandus 1935. a., 16; Väliskaubandus 1936. a., 16; Väliskaubandus 1937. a., 16; Väliskaubandus 1938. a., 16; ERA, f. 1831, n. 1, s. 4529, l. 4–50. Viidatud allikate täpsed nimetused vt. tabel 2.

Joon. 1. Suurbritannia osatähtsus Eesti väliskaubanduses aastail 1922–1939.

Kaubavahetus Eesti ja Suurbritannia vahel arenes tõusujoones kuni 1929. aastal puhkenud ülemaailmse majanduskriisini, mis viis rahvusvahelise kaubavahetuse kokkuvarisemisele ning kaubanduses valitsenud põhimõtete revideerimisele ja muutmisele. Tohtu kiirusega hakkasid kerkima tollimüürid. Eesti, kelle tollipoliitika arvestas eelkõige oma maa põllumajanduse ja ka tööstuse huve, reageeris 1928. aastal tekkinud kaubavahetuse defitsiidile ja 1929. aasta esimese kaheksa kuu väliskaubanduse käibe langusele mitmete importkaupade, sealhulgas tekstiilkaupade tollide tõstmisega 1929. aasta septembris. Briti valitsus avaldas selle sammu vastu protesti, sest pidas tollimaksu tõusu Briti kaupade Eestisse sisseveo vähenemise peamiseks põhjuseks.²¹ Britlaste arvates olid Eestis võimutüüri juures olevate inimeste majandusalased teadmised nullilähedased, sest kogu nende tegevus lähtus hirmust ebasoodsa kaubandusbilansi ees: niipea kui statistika näitab impordi mõningast ülekaalu, võetakse kasutusele abinõud impordi piiramiseks, seejuures mõistmata, et ükski maa ei saa eksportida, ilma et ta impordiks. Pealegi kannatab impordile määratud kõrgete maksude tõttu kõige rohkem maa ise.²² Vastuses 6. septembrist 1929 Briti protestinoodile selgitasid eestlased, et Eesti tollipoliitika ei rajane rangelt *ad valorem* printsiibile (tollitariif vastavalt hinnale), vaid lähtub eesmärgist soodustada kodumaise tööstuse arengut ja tasakaalustada väliskaubanduse bilanssi. Eestlased avaldasid valmisolekut arutada kujunenud olukorda.²³

²¹ Public Record Office (PRO), f. 371, ref. 13983. (Asub Londonis.)

²² Samas.

²³ Samas.

21.–25. novembrini 1929 toimusidki Tallinnas majandusministeeriumis läbirääkimised Eesti ja Briti delegatsiooni vahel Eestis kehtivate tollimäärade üle. Briti delegatsioon avaldas oma valitsuse nimel soovi, et Eesti teeks tollitariifidesse mõned muudatused ja astuks samme 14. septembril 1929 maksmapandud tollimäärade alandamiseks. Britid olid huvitatud enne seda kuupäeva Briti viskile, kunstsiidist toodetele ja kergematele villastele kangastele kehtinud tollimäärade taastamisest.

Majandusminister Johannes-Friedrich Zimmermann pidas võimalikuks vaid viski ja kunstsiidkaupade osas vastu tulla Briti soovile alandada kohe tollimaksu.²⁴ Kehtivatest madalamad villase riide tollimäärad lubati fikseerida uutes, majandusministeeriumis väljatöötatavates tollitariifides. Tekstiilkaupade tolle lubati alandada hiljemalt 30. septembril 1930.²⁵

Eesti valitsus fikseeris need seisukohad memorandumis, mis anti üle 27. novembril 1929 Eestisse külaskäigule saabunud Briti Varssavi saatkonna kaubandussekretärile R. E. Kimensile.²⁶

Eestlaste arvates ei põhjastanud Briti kaupade sisseveo 14-protsendist langust 1929. aastal (eelmise aastaga võrreldes) mitte ainult tollimäärade tõstmine Eestis, vaid ka Briti suurfirmade loid tegutsemine Eesti turu kindlustamisel. See andis eelise Suurbritannia konkurentidele Saksamaale, Tšehhile, Poolale, Rootsile ja Ameerika Ühendriikidele. Nende maade firmadel olid Eestis oma filiaalid ja agendid, kes elavalt reklaamisid kaupa ja osalesid väljapanekutega Eestis korraldatud näitustel ja messidel. Kaupa püüti valmistada ja pakkuda eesti tarbija maitsele vastavalt.

Eesti nägi Briti impordi suurendamise potentsiaali eelkõige põllutööriistade ja -masinate ning transpordivahendite osas.²⁷ Kodumaine metallitööstus ei suutnud siseturgu varustada masinate ja metallkaupadega ja seetõttu oli nende sissevedu paratamatu, pealegi võis põllutööriistu ja -masinaid Eestisse sisse vedada peaaegu tollivabalt. Metallkaupade kõrval nägi Eesti Briti jaoks võimalust suurendada oma osa Eesti turu varustamisel kohvi, kakao ja teega, seda enam et Suurbritannia ja tema kontrolli all olevate territooriumide kaupadele kehtis soodusrežiim.²⁸ Eestit kohvi, kakao ja teega põhiliselt varustanud Hiina, Jaapani ja Ladina-Ameerika riikide kaubad aga maksustati poole kõrgemate tollitariifidega, sest neil puudusid kaubanduslepingud Eestiga.

Üheks Eesti–Inglise kaubavahetuse laienemist takistavaks teguriks oli korrapärase laevaliini puudumine Eesti ja Inglismaa vahel. Inglismaa ja Baltimaade vahel tegid kaubavedusid United Baltic Corporationi laevad; need olid aga vanad ega suutnud seetõttu tagada kiiresti riknevate kaupade, nagu või, peekoni ja munade säilivust. Raskete jääoludega talvedel puudus ühendus kahe maa vahel

²⁴ ERA, f. 957, n. 5, s. 626, l. 4.

²⁵ Samas.

²⁶ ERA, f. 957, n. 5, s. 622, l. 14–15. Riigikogu kiitis vastava seaduse (vt. RT 1930, 32, 183) heaks 12. aprillil 1930.

²⁷ ERA, f. 957, n. 5, s. 626, l. 1.

²⁸ Samas, l. 2.

nädalaid. Laevad teenindasid ka Läti sadamaid ja väikese tonnaaži tõttu ei suutnud nad tihti Tallinna sadamast kogu kaubalaadungit pealegi võtta. Et olukorda parandada, moodustati aktsiaselts kaubaveoks Tallinna, Hulli ja Londoni sadama vahel. Aktsiaseltsist võtsid osa Eesti Vabariigi Valitsus, importöörid ja eksportöörid ning ligi kolmandiku kapitaliga osales Inglise laevaäri, kes esindas laeva-liini Inglismaal.²⁹

Kriisiaastail langes tööstustoodang ja väliskaubanduse käive nii Eestis kui ka Suurbritannias ning kasvas tööpuudus. Kui Eesti kaitstes oma maa tööstust ja põllumajandust tollidega, astudes samal ajal samme ekspordi suurendamiseks, siis Suurbritannias valitses vabakaubanduspoliitika. Kasutades tööstuse tollikaitse puudumist, müüsid teised riigid Suurbritannias kaupu dumpinguhindadega. Selle tagajärjel suurenes import. Samal ajal aga näitas eksport vähenemistendentsi.³⁰ Välisinvestorid alustasid oma raha väljaviimist Londonist ja see ohustas Briti rahasüsteemi kõrval ka kaubandust. Kriis kestis 1931. aasta septembrini, kui Inglise nael lahkus kulla aluselt. Naela devalveerimine oli üks abinõusid, mida Briti valitsus rakendas, et tugevdada tööstuse vastupanu kriisile.

Inglise naela devalveerimine tõi kaasa Inglise kaupade hindade languse ja avas tee ekspordiks maailmaturule, eriti aga nendesse maadesse, kus valuuta püsis kulla alusel. Selline olukord ei kestnud kaua, sest osa Suurbritanniaga tihedas kaubavahetuses olevaid riike järgnes peagi Briti eeskujule ja devalveeris oma valuuta. Neist maadest moodustus nn. madalvaluuta piirkond, kuhu kuulusid ka Skandinaavia maad ja Soome.

Vaatamata sellele et Eesti valuuta kattevara oli suures osas Inglise naeltes ning Suurbritannia, Soome ja Skandinaavia maad olid Eesti tähtsad kaubanduspartnerid, ei järgnenud Eesti nende riikide eeskujule kohe. Poliitikute ja majandustegelaste hulgas valitsesid erinevad arvamused krooni devalveerimise suhtes. Eksportijad soovisid krooni devalveerimist, importijad aga krooni kursi hoidmist. Pärast seda, kui tõdeti, et rakendatud abinõud majanduse kriisist väljaviimiseks ei ole andnud loodetud tulemusi, devalveeriti Eesti kroon 1933. aasta juunis. See samm avas tee Eesti majanduse elavnemisele ja ekspordi kasvule.

Oluliselt mõjutas kogu rahvusvahelist kaubandust Suurbritannia loobumine vabakaubanduspoliitikast. 1932. aasta algul maksustati Suurbritannias enamik importkaupu 10-protsendise tollimaksuga. Endiselt võis tollivabalt sisse vedada peaaegu kõiki toiduaineid ja ka tööstuse jaoks tähtsat toorainet, nagu puuvill, vill ja toorkummi. Kuid veel sama aasta lõpuks kehtestati importkaupadele 20-protsendine tollimaks. Lõpetati ka tooraine tollivaba sissevedu.³¹

Kõikide riikide valitsused ajasid 1930. aastail poliitikat, mille eesmärk oli nende oma maa heaolu teiste arvel. See hõlmas kõrgeid importtolle, impordi limiteerimist kvootide kehtestamisega, valuuta kontrolli, kapitali väljaveo kontrolli, subsiidiume omamaise tööstuse arengu soodustamiseks ja diktatuurimaades ka

²⁹ ERA, f. 957, n. 5, s. 626, l. 3.

³⁰ Hill, C. P. Economic change in Britain between the two world wars. – Rmt.: British Economic and Social History 1700–1975. London, 1978, 245.

³¹ Samas.

kapitali suunamist teatud tootmisharudesse. Briti vanadel traditsioonilistel tööstusharudel oli raske sellele väljakutsele vastu seista. Suurbritannia valitsus koostas kava mõnede tööstusharude arendamiseks eesmärgiga muuta nende toodang rahvusvahelises kaubanduses konkurentsivõimelisemaks. Kava nägi ette Briti firmade konkurentsi nõrgendamist ühe tööstusharu piires. Selleks tuli moodustada firmade liidud ühiseks kaubamüügiks, samuti ratsionaliseerida tööstus. Sisuliselt tähendas see vähem efektiivsete firmade sulgemist.³²

Traditsioonilistest tööstusharudest kosusid ja ületasid kriisiraskused raua- ja terasetööstus, ülejäänutes jätkus 1930. aastate teisel poolel vindumine. Uuemad tööstusharud, mida kriis mõjutas vähem, puhkesid õitsele. Elamuehituse tõus tõi kaasa ehitusmaterjalide kaubanduse elavnemise. Kuid eksport ei paranenud. 1937. aastal oli Briti eksport vaid 83 protsenti 1929. aasta tasemest ja tööstustoodang 80 protsenti kõrgem kui 1907. aastal.³³ Suurem osa tööstustoodangut müüdi siseturul. Maailmaturu varustamisel uute tööstusharude, nagu auto-, raadio-, elektritarvete ja aparaaditööstuse, samuti kunstiiditööstuse toodanguga domineerisid teised riigid. 1937. aastal ilmsid märgid, mis ennustasid uue kriisi tulekut. Olukorra päästis alanud võidurelvastumine, mis stimuleeris Suurbritannia masinaehitus- ja metallitööstuse arengut.

Täiesti uus nähtus oli Suurbritannia surve mitmetele riikidele aastail 1933–1934, et sõlmida kaubanduskokkulepped, mis soodustaks Briti kaupade, eelkõige nende tööstusharude toodangu eksporti, millele kriis oli kõige sügavama pitseri vajutanud. Tegemist oli peamiselt nende riikidega, kellega Suurbritannial oli kaubavahetuse defitsiit. Suurbritannia väliskaubanduspoliitikat aitasid kujundada 1932. aastal Kanadas Ottawas Suurbritannia dominioonidega sõlmitud kaubanduskokkulepped. Lepingute tingimuste kohaselt kohustus Suurbritannia andma tollisoodustusi viimaste põllumajandussaadustele ja kehtestama kõrged tollid kolmandate riikide samalaadsetele toiduainetele. Vastutasuks toetasid dominioonid Briti tööstust kõrgete tollimaksude kehtestamisega kolmandatest riikidest sisseveetavatele tööstuskaupadele. Briti majandusajaloolane C. P. Hill on kritiseerinud neid kokkuleppeid, mis andsid tegelikult löögi Briti farmeritele, sest ülemeremaadest pärit põllumajandussaadused olid odavamad Britannias toodetutest. Samal ajal panid kokkulepped raskesse olukorda ka sellised lepingupooled nagu Kanada ja Austraalia, kellel olid tihedad kaubandussidemed Ameerika Ühendriikidega.³⁴

Esimesed täiendavad kaubanduskokkulepped sõlmiti 1933. aasta kevadel Taani, Norra, Rootsi ja Argentiinaga. Järgnes leping Soomega septembris 1933.³⁵ Eesti, Läti ja Leeduga sõlmiti kaubanduskokkulepped juulis 1934.

Kuid veel enne seda surus Suurbritannia Eestile peale nn. heeringalepingu, mis tagas Briti heeringate müügi suurendamise Eestis. 26. juunil 1933, kalapüügi hooaja eel, saabus Eesti Vabariigi Välisministeeriumi Briti valitsuse memoran-

³² Samas, 245–246.

³³ Samas, 246–247.

³⁴ Samas, 246.

³⁵ Salmon, P. Scandinavia and the Great Powers, 258.

dum, milles juhtiti tähelepanu vajadusele kiiresti kõrvaldada takistused Inglise heeringate Eestisse sisseveo teel. Suurbritannia heitis Eestile ette importkaupade tollimäära tõstmist, valuutamaksu kehtestamist ning sisseveo litsentsimist, praktiliselt kõiki neid samme, mida Eesti valitsus oli rakendanud maa kriisist väljaviimiseks. Heeringakaubanduse taaselustamiseks nõudis Suurbritannia oma heeringatele tollisoodustust.³⁶

Suurbritannia rõhutas oma tähtsust Eesti kaupade tarbijana ja andis selgesti mõista, et kui Eesti soovib ka tulevikus näha Inglismaad oma kaupade peamise ostjana, tuleb tal garanteerida turg Inglise kaupadele ning sõlmida hiljemalt 1. juuliks 1933 Suurbritanniaga kokkulepe. Viimane pidi fikseerima Inglise heeringate tollimaksuks 0,022 krooni kilogrammi kohta senise 0,07 krooni asemel (see oleks olnud enne tollide tõstmist kehtinud määra taastamine), tühistama heeringate sisseveolt võetava 15-protsendise valuutamaksu ja heeringate sisseveo litsentsimise, see tähendab lubama heeringaid Eestisse sisse vedada piiramatus koguses.³⁷ Inglismaa oli kindel, et seesugune leping annab talle võimaluse vähendada Eestiga kaubavahetuse defitsiiti.

Samuti nõudis Inglismaa lepingusse klauslit, mis kohustab mõlema maa valitsust jälgima lepingu kehtivuse ajal kaubavahetuse bilanssi ja fikseerib Eesti valitsuse seisukoha, et mõlema maa huvides on kaubavahetuse tasakaalustamine Briti loodus- ja tööstussaaduste müügi suurendamisega Eestis. Omalt poolt oli Briti valitsus nõus heeringakokkuleppe kehtivuse ajaks võtma kohustuse mitte denonseerida 1926. aasta Eesti–Briti kaubandus- ja laevanduslepingut ning mitte kitsendada Eesti peekoni, singi, või ja munade sissevedu Suurbritanniasse, välja arvatud juhul, kui nende kaupade sisseveo reguleerimine osutub vajalikuks, et kaitsta Suurbritannia põllumajandust. Sel puhul lubas Briti valitsus Eestile garanteerida nende kaupade sisseveo senises mahus ja pidada enne kitsenduste kehtestamist läbirääkimisi Eesti valitsusega, et ära kuulata eestipoolded soovid.³⁸

Eestile oli Inglise turg eluliselt tähtis ning loomulikult nõustuti britlaste tingimustega. 15. juulil 1933 sõlmiti Eesti ja Suurbritannia kokkulepe nootide³⁹ vahetuse teel. Kokkulepe jõustus 22. juulil 1933 ja selle tähtaeg oli üks aasta.

1933. aasta lõpul, pärast uute kaubanduskokkulepete sõlmimist Skandinaavia riikide ja Soomega, asus Suurbritannia revideerima kehtivaid kaubanduslepinguid Läti, Leedu ja Eestiga, et laiendada Briti kaupade jaoks turgu neis riikides ning vähendada sel moel Briti kaubavahetuse defitsiiti. Pinda läbirääkimisteks valmistas ette Inglise–Balti Ühingu esimehe Alfred C. Bossomi külaskäik Baltimaadesse. Selle järel ilmus 17. oktoobril 1933 ajalehes Times artikkel “Trade in the Baltic – Expanding Market for British Goods”, milles kinnitati, et Baltimaades on kindel turg Inglise söele, transpordivahenditele, telefonidele, masinatele, teedehitusmaterjalile, põllutöömashinatele, kemikaalidele, puuvillastele ja villastele toodetele ning kodukaupadele.

³⁶ ERA, f. 957, n. 5, s. 770, l. 16.

³⁷ Samas, l. 17.

³⁸ Samas, l. 18.

³⁹ RT 1933, 62, 483.

1933. aasta hilissügisel alanud Eesti ja Briti delegatsiooni läbirääkimised kaubanduskokkuleppe sõlmimiseks kujunesid üsna pikaajaliseks ja vaevaliseks ning toimusid Suurbritannia taktikepi all. Poolte peamisteks vaidlusobjektideks olid Eesti või eksport Suurbritanniasse ja Briti tekstiiltoodete ning söe import Eestisse. Nende probleemide lahendamiseks olenes palju. Suurbritannia oli Eesti või teine tähtsam ostja Saksamaa järel, Suurbritannial oli aga tähtis tagada turg oma tekstiiltoodetele ja söele, et anda neile tööstusharudele võimalus kriisimõjudest üle saada ja jätkata tõusu suunas.

Eesti taotles endale 126 000 tsentneri suurust või aastakontingenti, Briti pool seadis Eesti või Suurbritanniasse sisseveo piiriks 83 000 tsentnerit. Mitmest läbirääkimisvoorst hoolimata püsisid pooled jäigalt oma nõudmiste juures. Pärast järjekordset tulemusteta koosistumist 6. märtsil 1934 jõudis Eesti Londoni saatkonna kaubandusnõunik Villibald Raud järeldusele, et Briti ettepanekut võikoguse asjas tuleb käsitleda kui lõplikku. Inglise ei ole võimalik teha Eestile erandit, kehtestades suuremad võikogused kui Skandinaavia riikidele ja Soomele, kellega olid juba vastavad lepingud sõlmitud. Küll aga võis inglastele ette heita, et nad, asudes esimesena Skandinaavia riikidest läbirääkimistesse Taaniga, olid tähelepanuta jätnud Eesti soovid Suurbritanniasse müüdava võikoguse osas.⁴⁰

Teiseks valulapseks oli Eesti jaoks britipoolne nõudmine suurendada puuvillase riide ja niidi ning söe sisseostu Suurbritanniast. Tekstiilitööstus oli Eesti suurim tööstusharu ja tekstiiltoodet tööstuskaupade ekspordi nimekirjas esikohal. Kriisiaastail oli ostujõud langenud ja siseturg muutunud välisturgude kokku kuivamise tõttu peamiseks müügituruks. Viimasele aitas kaasa ka Suurbritannia ise, kellel oli survet avaldades õnnestunud sundida mitmeid riike suurendama oste Suurbritanniast. Selle tõttu vähenesid nende maade samalaadsete kaupade ostud Eestist. Suurbritannia eksporttööstuse hulgas oli tekstiilitööstusel tähtis koht nagu Eestiski. 1913. aastal andis üle kolmandiku Briti ekspordist tekstiilitööstus, puuvillatööstuse osa ulatus selles veerandini. Kahe maailmasõja vahelisel perioodil langes Briti tekstiilkaupade väljavedu, sest Jaapani kaupade tugev konkurents surus Inglismaa puuvillakaubad Aasia turgudelt välja. Pealegi suutis India oma puuvillatööstust tugevdada ja sellega seoses vähendada importi. Suurbritannia pidi kaotsiläinud turgude asemele leidma oma tekstiilitööstuse toodangu müügiks uued.

Suurbritannia nõudis Eestilt tollide alandamist tekstiiltoodetele ning luba sisse vedada 55 tonni puuvillriiet aastas. Eestipoolne pakkumine piirdus 25 tonniga.⁴¹ Villase lõnga sisseveo koguse soovisid inglased siduda protsentuaalselt (75%) selle kaubaartikli üldsisseveoga Eestisse. Eestlased nõustusid seda küsimust omaette arutama ainult juhul, kui Briti nõudmised villase riide ostude alal piirduksid 25 tonni asemel 5–6 tonniga. Et britlased ei ilmutanud valmisolekut järeleandmisteks, jäi küsimus esialgu lahtiseks.⁴²

⁴⁰ ERA, f. 957, n. 5, s. 772, l. 120.

⁴¹ Samas, l. 348.

⁴² Samas, l. 24, 31.

Majandusministeeriumi tööstusosakond pidas inglaste nõudmisi vastuvõetamatuks ning juhtis 1934. aasta märtsis majandusminister Karl Selteri tähelepanu nendele tagajärgedele, mida tooks kaasa nõudmiste rahuldamine: puuvilla- ja kalevitööstus oleksid sunnitud tootmist vähendama, sellega seonduks tööhõive langus; tollide alandamine poole võrra tekitaks suure augu riigi tuludesse; pretse-dendi loomine Suurbritannia jaoks päästaks valla samasuguste nõudmiste esita-mise teiste riikide poolt. Tekstiilitööstuse tollikaitse kaotamises nägi tööstus-osakond vääritut talitamist, mida ei praktiseeri ükski riik, kelle kohus on tagada kodanikele töö.⁴³

Et läbirääkimised ei nihkunud paigast, oli Eesti nõus minema järeleandmisele, et ummikseisust pääseda. Pärast seda, kui oldi analüüsinud Suurbritannia osa puuvillase ja villase riide sisseveos Eestisse, kiitis majandusminister Selter 16. veebruaril 1934 heaks juhtnöörid⁴⁴ Londonis läbirääkimisi pidavale Eesti delegatsioonile. Arvesse võttes siseturu järjest suurenevat osa Eesti tekstiilkau-pade müügituruna ning seda, et tulevikus tuleb ka teistele riikidele Suurbritannia kõrval nende kaupade sisseveoks kontingente anda, määras instruktsioon Suur-britanniast Eestisse imporditava puuvillase ja villase riide maksimaalseks aasta-guseks vastavalt 40 ja 10 tonni.

Õli järjest suurenev kasutamine kütuseks ja sise põlemismootorite kiire areng vähendasid Inglise söe turumahtu tublisti ning seetõttu oli Suurbritannia huvit-atud oma söele Eesti turu garanteerimisest. Suurbritannia nõudis, et Eesti ostaks Britist 30 000 tonni kivisütt ja 5 000 tonni sepasütt ja koksi aastas ning et see veetaks Eestisse tollivabalt. Eesti niisugust tingimust vastu võtta ei saanud, sest arvestada tuli Eesti kütuseturuga, kus domineerisid kodumaine põlevkivi, turvas ja puit. Eesti kartis, et kivisöe tollivaba sisseveo korral lähevad turba ja kütte-puude tarbijad üle odavamale kivisöele ja tagajärjeks oleks tootmise kokku-tõmbumine turbatööstuses ning töötute arvu suurenemine.

Kivisüsi oligi ainuke läbirääkimiste objekt, kus Eestil oli oma sõna kaasa öelda. Suurbritannia nõustus Eesti sooviga tõsta kivisöe tollimäärad rohkem kui kahekordseks (1,15 kroonilt 2,50 kroonini tonnilt), kuid vastutasuks nõudis ta, et Eesti valitsus ei piiraks mitte kunagi Briti söe sissevedu aastas alla 35 000 tonni ning ostaks 85 protsenti oma aastasest söevajadusest Suurbritanniast. Kivisöe kontingent määrati kindlaks viimase kahe aasta näitajate põhjal.⁴⁵

Suurbritannia jäik püsimine oma mitmete nõudmiste juures seadis 1934. aasta märtsi lõpul, kui läbirääkimised olid jõudnud lõpufaasi, lepingu sõlmimise üldse kahtluse alla.⁴⁶ Eesti polnud huvitatud tema jaoks ebasoodsate tingimustega kokkuleppe sõlmimisest. Teiselt poolt oli Eesti aga suluseisus. Oli selge, et Suurbritanniaga täiendava kaubanduskokkuleppe sõlmimine oli möödapääsmatu ka Eestile ebasoodsatel tingimustel, sest majandussuhete säilitamine Suur-britanniaga kui Eesti põllumajandussaaduste peamise ekspordimaaga oli eluliselt

⁴³ ERA, f. 957, n. 5, s. 772, l. 348–349.

⁴⁴ Samas, l. 98–99.

⁴⁵ Samas, l. 24.

⁴⁶ Samas, l. 139.

vajalik.⁴⁷ Õrnas lootuses, et äkki muudavad midagi samaaegselt toimunud Läti–Briti ja Leedu–Briti läbirääkimised, soovitas V. Raud oodata ära nende läbirääkimiste tulemused ja mitte rutata kaubanduskokkuleppele allakirjutamisega. Kõik kolm Balti riiki ajasid igaüks oma rida ja mingit ühist platvormi välja töötatud ei olnud. Raud kurtis, et lätlaste delegatsioon oli Londonis “piinlikkuseni kinnine”.⁴⁸ Alles siis, kui selgus, et Suurbritannia Lätile ja Leedule pakutud tingimused olid Eesti omadest halvemad, ruttasid lõunanaabrid Eesti delegatsiooniga Londonis kontakte otsima. Raud soovitas eestlastel teha Läti ja Leedu delegatsiooniga tihedat koostööd kaubanduslääbirääkimiste asjas.⁴⁹ Kuid oli juba hilja midagi ühiselt ette võtta.

11. juulil 1934 kirjutati Londonis alla Eesti ja Suurbritannia vahel kaubanduskokkulepe ja protokoll⁵⁰ lisaks 18. jaanuaril 1926 sõlmitud kaubandus- ja laevanduslepingule. Kokkuleppe esimese artikli põhjal andis Eesti Briti, tema asumaade või mandaatteritooriumide rohkem kui viiekümnele kaubaartiklile tollisoodustusi ja respektieris 29 juhul maksvate tollimäärade konsolideerimist (nimekiri 1). Tollimäärasid oli alandatud poole võrra puuvillasele niidile, samuti senisest madalamad tollimäärad kehtestati puuvill-, kunstiid- ja poolkunstiidriidile. Need tollimäärad olid Eestis väga kõrged ja seda tunnistas ka valitsus.⁵¹ Kalkulatsioonide kohaselt jäi Eesti riigil Suurbritannia tekstiiltoodetele antud tollisoodustuste tõttu saamata 300 000 krooni tulusid.⁵² Alanes ka raua ja tsingiga kaetud teraspleki sisseveotoll. Selle tagajärjel tekkinud 80 000 krooni suurune auk riigi tuludes loodeti korvata vastava kauba sisseveo suurenemisega. Kuumutamise teel soolasest veest saadud soola lubati Eestisse sisse vedada tollita nii nagu ka tööstuse jaoks Briti sepasütt (kuni 5 000 tonni) ja koksi.

Järgnes artikkel, mis tagas Eesti kaupadele soodustatud tollid nende sisseveol Suurbritanniasse (nimekiri 2). Mõlemad riigid kohustusid nimekirjades loetletud kaupadele mitte kehtestama uusi tariifilisi ja kvantitatiivseid kitsendusi. Lisaks kohustus Briti valitsus mitte reguleerima Eestis toodetud või, peekoni ja singi sisseveo kogust, välja arvatud juhul, kui see osutub vajalikuks, et viia edukalt ellu samade või samalaadsete Suurbritannia toodete turustamise kava. Sel juhul lubas Ühendatud Kuningriigi valitsus määrata Eestile õiglase osa sisseveost, arvestades Eesti osatähtsust Briti turu varustamisel varasematel aastatel (artikkel 5). Kuna võrreldes teiste riikidega oli Eesti munade, kartulijahu, piimapulbri, kondenseeritud piima, liha- ja kalakonservide, juustu ja kodulinnuliha sissevedu saareriiki tähtsusetu, lubas Suurbritannia valitsus Eestil nende kogust mitte piirata.

Lepingu juurde kuulunud protokoll I osas võttis Eesti Vabariigi Valitsus endale kohustuse rakendada kõiki valitsuse võimuses olevaid meetmeid, et suurendada Ühendatud Kuningriigis toodetud kaupade sissevedu Eestisse. Paragrahv

⁴⁷ Samas, l. 120.

⁴⁸ Samas, l. 122.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ RT 1934, 68, 585.

⁵¹ ERA, f. 957, n. 5, s. 772, l. 276.

⁵² Samas.

2 sätestas, et Suurbritannia heeringate müük⁵³ Eestis teostub vaba ja ausa võistluse tingimustes (kehtima jäi sisseveotoll 0,022 Eesti krooni heeringakilokohta).

Samuti fikseeriti protokollis, et pooled võtavad teadmiseks töösturite vahel toimunud läbirääkimised sammude kohta, mis kergendavad Suurbritannia raua ja terase, veoautode, puidutööstuse seadmete, peenkeemia- ja farmaatsiatoodete, põllumajandus- ja teedehitusmasinate, villase lõnga ja puuvillase niidi müüki Eestis, aga samuti soola ja salpeetri ostmist Suurbritanniast. Üsna ebameeldiv oli Eesti jaoks protokollis esimese osa teises lõikes sätestatud kohustus mitte takistada tegutseva Briti laevaliini töötamist Eestis ning võtta tarvitusele abinõud Briti kauba- ja reisilaevade osatähtsuse suurendamiseks kahe maa vahelises laevaliikluses. Ilma selle punkti lisamiseta protokollis pidas Suurbritannia võimatuks lepingule alla kirjutada.⁵⁴

Protokollis II osa andis Ühendatud Kuningriigile ühepoolse õiguse loobuda kokkuleppes kolmekuulise etteteatamisega, kui Eesti ei täida oma lubadust osta 85 protsenti aastast vajaminevast kivisöest Suurbritanniast (mitte vähem kui 35 000 tonni). Eesti valitsusel lasus ka kohustus astuda vajalikke samme Suurbritannia osa suurendamiseks Eesti koksiturul.

Lagoonilisest kokkuleppes hoopis olulisemad olid 11. juulil 1934 allkirjastatud salajased noodid, millega Eesti garanteeris mõnedele Briti kaupadele soodsad müügingimused Eesti turul. Nende nootide tõttu, mis sündisid üheaegselt valitsuste tasandil toimunud Eesti importööride ja Briti tööstusesindajate läbirääkimistega, sai täiendava kaubanduskokkuleppe sõlmimine üldse võimalikuks. Nende erinootidega sai Suurbritannia kõigi oma nõudmiste rahuldamise.

Nii lubas Eesti vastavalt salajasele noodile eksportida Suurbritanniasse Eestis igal aastal puuvillast riiet, sealhulgas puuvillaga segatud kunstiidriiet ja puuvillast kardinatüllid 50 tonni ja villast riiet 20 tonni. Samuti nõustus Eesti valitsus suurendama aasta pärast nende kaubaartiklite sisseveokontingenti, juhul kui Eesti tekstiilitööstuse seisukord on paranenud.⁵⁵ Narva kalevivabrik, Meltsi villa- ja riidevärvimise tööstus, tööstus-kaubanduslik aktsiaselts Samuel Besprosvani, paelavabrik Rauaniit, O. Kilgase trikoo-, pitsi- ja sukavabrik, Sindid tekstiilivabrikute ühisus, Hiiu-Kärkla kalevivabrik, aktsiaselts Vill ning Keila villaketramis- ja kudumisvabrik kohustusid erinoodi järgi ostma Suurbritanniast vähemalt 60 protsenti vajaminevast villasest lõngast, 1 mln. krooni väärtuses aastas.⁵⁶ Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrik andis omakorda lubaduse osta Suurbritanniast vähemalt 20 tonni puuvillast lõnga aastas.⁵⁷ Eesti võttis endale ka kohustuse osta Suurbritanniast 2000 tonni koksi aastas ning esitama perioodiliselt Britile statistilised andmed kivisöe ja koksi üldise sisseveo kohta Eestisse.⁵⁸

⁵³ 1933. aastal sõlmitud heeringakokkuleppe kaotas 11. juulil 1934 allkirjutatud täiendava kaubanduskokkuleppega oma kehtivuse.

⁵⁴ ERA, f. 957, n. 5, s. 772, l. 281.

⁵⁵ ERA, f. 957, n. 5, s. 814, l. 19.

⁵⁶ ERA, f. 31, n. 2, s. 325, l. 36–37.

⁵⁷ Samas, l. 38.

⁵⁸ Samas, l. 3.

Suurbritannia võttis ainukeseks omapoolseks kohustuseks garanteerida Eesti või Suurbritanniasse sisseveo aastakontingendiks 83 000 tsentnerit täiendava kaubanduskokkuleppe kestuse ajal ja suurendada seda kogust juhul, kui Suurbritannia suurendab üldiselt või sissevedu.⁵⁹ See lubadus tõi omakorda kaasa eestipoolse kohustuse osta nimetatud võikoguse ja ka Suurbritanniasse müüdava Eesti peekoni koguse soolamiseks sool ja salpeeter Suurbritanniast.⁶⁰ Kogu asja konks seisis tegelikult selles, et Briti sool, salpeeter ja ka kivisüsi olid kallimad teiste maade samadest kaupadest, seega tuli eestlastel nende kaupade eest rohkem raha välja anda.

Kokku lepitati ka selles, et Eesti ostab Suurbritannialt raud- ja teraskaupa vähemalt 1 mln. krooni eest aastas ja valitsus soovib kõigil riigi- ja omavalitsusasutustel ning Kaubandus-Tööstuskojal tellida nimetatud kaubad Suurbritanniast.⁶¹ Samuti kohustus Eesti valitsus pöörduma riigi- ja omavalitsusasutuste (sh. haiglad, Punane Rist), tervishoiuühingute, Eesti Tarvitajate Keskliidu, puidutöösturite liidu ja teiste poole soovitusena osta veoautod ja nende šassiid, peenkeemia- ja farmaatsiakaubad, põllutöö-, piimandus- ja teedemasinad ning puidutöötlemistööstuse seadmed Suurbritanniast.⁶²

Eesti Vabariigi Valitsus kinnitas välisminister Julius Seljamaa ettepanekul oma istungil 8. augustil 1934 kahe riigi vahel 11. juulil vahetatud salajased noodid ning otsustas need käsitlemisele võtta üheaegselt täiendava kaubanduskokkuleppe ja protokolliga jõustumisega.⁶³

Eesti ja Suurbritannia 1926. aasta 18. jaanuari laevandus- ja kaubanduslepingu juurde 11. juulil 1934 sõlmitud täiendava kaubanduskokkuleppe ja protokolliga ratifitseerimiskirjad vahetati 29. augustil 1934 ning need jõustusid 8. septembril 1934.⁶⁴ Leping sõlmiti kehtivusega 31. detsember 1936, selle tähtaja möödumisel oli maksev kuuekuuline ülesütlemise aeg.

Väikese Eesti jaoks olid tähtsad normaalsed majandussidemed sellise suurriigiga nagu Ühendatud Kuningriik ning nende kinnitamine lepingutega. Eestile oli oluline leida ja tagada turg oma põllumajandussaadustele, millel oli ekspordis kõige märkimisväärsem koht. Sõlmitud lepingud kindlustasid Eesti põllumajandustoodetele Briti turu suhteliselt pikaks ajaks. Selle nimel oldi nõus tegema järeleandmisi ja andma erisoodustusi Inglise kaupadele, sealhulgas tekstiilkaupadele, ehkki see kitsendas Eesti tähtsaima tööstusharu – tekstiilitööstuse toodangu müügiks siseturu mahtu.

1934. aasta kaubanduskokkulepe aitas kaasa kaubavahetuse suurenemisele kahe maa vahel järgnevatel aastatel. 1936. aastal suurenesid 1934. aastaga võrreldes Eesti ostud Inglismaalt 1,7 korda, Eesti kaupade müük Inglismaale aga 1,1 korda. Nii suutis Inglismaa oma defitsiiti kaubavahetuses Eestiga vähendada,

⁵⁹ Samas, l. 47.

⁶⁰ Samas, l. 39–42.

⁶¹ Samas, l. 31.

⁶² Samas, l. 33–35.

⁶³ Samas, l. 1.

⁶⁴ ERA, f. 957, n. 5, s. 722, l. 286.

kuigi loodetust väiksemas ulatuses. See vähenes 18,8 mln. kroonilt 1934. aastal 14,9 mln. kroonini 1936. aastal. Neil aastail oli Suurbritannia ka kõige tähtsam Eesti kaubanduspartner, jättes Saksamaa Eesti väliskaubanduse käibes teisele kohale. Eelkõige tõusis Suurbritannia osatähtsus Eesti sisseveos. Samal ajal näitas Suurbritannia osakaal Eesti kaupade ekspordimaade hulgas langustendentsi. Suurbritannia suurendas 1930. aastail eriti jõudsalt tekstiiltoodete, jõu-, veo- ja töömasinate ning metallkaupade ekspordi Eestisse (tabel 2). Eesti peamised Suurbritanniassa väljaveo artiklid olid endiselt põllumajandussaadused ja metsamaterjal, aga ka tselluloos ja puidutööstustooted.

Inglased olid rahul sõlmitud kaubanduslepinguga, mis nende arvates töötas hästi. Analüüsinud 1936. aastal Suurbritannia ja Eesti vahelist kaubavahetust, jõudis Briti tariifikomitee järeldusele, et 1934. aastal sõlmitud kaubanduskokkulepe on olnud kasulik mõlemale lepingupoolele, sest see on taganud kaubavahetuse käibe suurenemise, ning tegi ettepaneku pikendada kokkuleppe tähtaega.⁶⁵ Nii ka toimiti, sest uue, alternatiivse lepingu sõlmimiseks polnud ei Eesti ega Suurbritannia soovi avaldanud.

Eesti ja Saksamaa vahel aastail 1936–1937 sõlmitud kaubanduslikud lisakokkulepped ja vastastikuste maksete õiendamise kokkulepped, mis fikseerisid küllalt suured kaubamahud, ahendasid Eesti võimalusi eksportida teistesse maa-
desse ning avaldasid tugevat mõju ka Eesti ja Suurbritannia vahelisele kaubavahetusele. 1938. aastal jäi Eesti väljavedu Suurbritanniassa praktiliselt 1937. aasta tasemele: Eesti tootmisel olid oma piirid, kuid ka sakslaste poolt pakutavad kõrged hinnad mängisid oma rolli. Sakslased impordisid maailmaturu hindadest kõrgemate hindadega ja samal ajal subsideerisid ekspordi.

Suurbritannia kaubandus- ja majandusringkonnad ei soovinud kasutada Saksamaaga konkurentsipüsivuseks samu meetodeid, sest pidasid neid ebamajanduslikuks. Inglased lähtusid raudselt põhimõttest, et kaubavahetus peab tuginema majanduslikele printsiipidele, sellest peavad vastastikust kasu saama nii ostja kui ka müüja.⁶⁶

Briti saadiku aruandes 1938. aasta kohta suhtuti arusaavalt olukorda, millesse Eesti oli sattunud Saksamaaga sõlmitud lepingute tagajärjel. Selles märgitakse, et Eesti valitsusel on väga raske takistada põllumehi müümast oma tooteid Saksamaale, kus nende eest makstakse maailmaturu hindadest 10–40 protsenti kõrgemat hinda, ning niisama raske on valitsusel sundida riigiasutusi ja eraisikuid ostma Briti kaupu, kui need maksavad rohkem Saksa samasugustest kaupadest.⁶⁷

Suurbritanniaga kaubavahetuse taseme säilitamiseks teatas Eesti valitsus 1939. aasta algul, et on valmis suurendama Briti tekstiiltoodete Eestisse sisseveo kontingenti, ning tegi ettepaneku alustada läbirääkimisi muudatuste tegemiseks 1934. aasta kokkuleppesse. Eesti ja Suurbritannia vahel 1939. aasta 31. juulil

⁶⁵ Report of the Tariff Committee. – The Birmingham Chamber of Commerce Journal, 1936, October, 678.

⁶⁶ PRO, f. 371, ref. 23605.

⁶⁷ Samas.

alanud läbirääkimistel konkreetse tulemuseni ei jõutud, sest need katkesid 1. septembril 1939 puhkenud Teise maailmasõja tõttu.⁶⁸

Alanud sõda vajutas tugeva pitseri kahe maa vahelisele kaubavahetusele. Saksamaa, kelle sõjalaevad saavutasid kiiresti kontrolli Läänemerel, tegi kõik oma vaenlase Suurbritannia kaubavahetuse takistamiseks. Üsna tavaliseks muutus Briti kaubalaevade kaaperdamine sakslaste poolt. Teisalt surusid nii NSV Liit kui ka Saksamaa Eestile peale kaubanduslepingud, mille tõttu teistele riikidele ei jäänud väikeses Eestis turumahtu. Samal ajal kohustasid lepingud Eestit eksportima nendesse maadesse kaupu suurtes kogustes ning lepingutingimuste täitmisele tuli rakendada suurem osa Eesti tootmisvõimsusest. Neil põhjustel langes Suurbritannia osatähtsus Eesti ekspordis 1939. aastal võrreldes 1938. aastaga 12 protsenti. Impordi osas oli langus vaid 1,6 protsenti, sest Suurbritannia kasutas oma kaupade veoks Eestisse kaudseid teid. Tervikuna vähenes Suurbritannia osakaal Eesti väliskaubanduse käibes 25,8 protsendilt 22,8 protsendini. Saksamaa osatähtsus suurenes aga 31,4 protsendilt 35,6 protsendini. Olukord muutus drastiliselt 1940. aasta esimesel poolel: kaubavahetus Eesti ja Suurbritannia vahel peaaegu soikus, Saksamaa ja NSV Liiduga suurenes aga kiiresti (tabel 4).

Tabel 4. Eesti kaubavahetus Suurbritannia, Saksamaa ja NSV Liiduga, tuhat krooni*

Riik	Sissevedu 1.01–30.06		Väljavedu 1.01.–30.06	
	1939	1940	1939	1940
Suurbritannia	10 107	1 306	20 712	518
Saksamaa	17 115	24 025	17 335	28 245
NSV Liit	1 710	10 117	2 481	11 689

* ERA, f. 1831, n. 1, s. 4523, l. 17.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kahe maailmasõja vahelisel perioodil arenesid Eesti kaubandussuhted Suurbritanniaga tõusvas joones, kaubavahetuse bilanss oli ülekaalukalt positiivne Eesti kasuks. Kahe maa vahelise kaubavahetuse aluseks olid 1926. aastal sõlmitud kaubandus- ja laevandusleping ning 1934. aastal selle juurde sõlmitud täiendav kaubanduskokkulepe. Kui esimene toetus enamsoodustuse põhimõttele ja vabale transiidile, siis teine kehtestas teatud piirangud kahe maa kaubavahetusele. Viimane nähtus polnud iseloomulik üksnes Eesti ja Suurbritannia kaubandussuhetele, see oli pigem kohanemine ülemaailmse majanduskriisi tekitatud uue majanduskeskkonnaga ja uute põhimõtetega rahvusvahelises kaubanduses. Suurbritannia oli 1939. aastani Eesti kaupade, eelkõige põllumajandussaaduste kõige tähtsam müügiturg. See näitas ühtlasi Eesti toodete kõrget

⁶⁸ PRO, f. 371, ref. 24760.

kvaliteeti. Suurbritanniast, kes oli Saksamaa järel teine Eesti peamine impordi-partner, sisseveetavad tähtsamad artiklid olid puuvill, kivisüsi, tekstiilkaubad ja heeringad. 1930. aastate teisel poolel suurenesid oluliselt töö- ja jõumasinate ostud Suurbritanniast. Teise maailmasõja puhkemine viis kahe riigi kaubavahtuse soikumisele 1940. aasta esimesel poolel.

TRADE RELATIONS BETWEEN ESTONIA AND GREAT BRITAIN IN 1918-40

Maie PIHLAMÄGI

Between the two world wars, Great Britain was Estonia's second main trade partner after Germany. The trade turnover between Estonia and Great Britain grew steadily from year to year, with the balance greatly in favour of Estonia. The Treaty of Commerce and Navigation of 18 January 1926 and the Supplementary Agreement of 11 July 1934 governed Estonia's commercial relations with Great Britain. The Treaty of Commerce between the two states was based on the most favoured nation principle, the supplementary agreement fixed the customs duties and import quotas on certain goods. Restriction in the exchange of commodities in the 1930s was characteristic not only of these two countries; it was in fact adaptation to the new economic situation in the international trade caused by the Great Slump of 1929-33. Great Britain was the most important consumer (until 1939) of Estonian goods, especially of agricultural goods (bacon, butter, and eggs). This is proof of a high quality of Estonian agricultural goods, which were able to compete with their counterparts from Scandinavian and other Baltic countries in the British market. In import to Estonia Great Britain came second after Germany. The most important items on the list of Estonian purchases from Great Britain were cotton, coal, textile goods, and industrial equipment, apparatus, and vehicles. The outbreak of World War II brought about radical changes in the trade relations between the two countries: in the first half of 1940 commodity exchange practically stopped.